

SOCIOLOGICKÉ ASPEKTY VĚDECKOTECHNICKÉHO ROZVOJE ZEMĚDĚLSTVÍ

Dne 21. 12. 1985 uspořádala sekce sociologie zemědělství a venkova Čs. sociologické společnosti při ČSAV seminář k sociologickým aspektům vědeckotechnického rozvoje v zemědělství. Seminář se konal v Klubu techniky ČSVTS v Praze a zúčastnili se ho zástupci vědeckých pracovišť zabývajících se těmito problémy.

S úvodním referátem *Některé aktuální sociologické otázky vědeckotechnického rozvoje v zemědělství* vystoupil ing. Jiří Mašek z VÚEZVŽ v Praze. Konstatoval, že zavádění vědeckotechnického rozvoje znamená zároveň řešení závažných sociálně ekonomických otázek, např. přesunu pracovníků do nových profesí, usnadnění přechodu do nových podmínek práce, zlepšování pracovního prostředí, přípravu nové generace na předpokládané zrychlování aplikace vědeckotechnického rozvoje, sladění výrobních hledisek a požadavků na tvorbu a ochranu životního prostředí apod. Tyto oblasti musí být i ve změněných ekonomických vztazích cílevědomě a aktivně utvářeny a zlepšovány.

Některé z nich jsou charakterizovány řadou zvláštností, jimiž se zemědělství odlišuje od ostatních odvětví materiální výroby, proto i vliv vědeckotechnického rozvoje v sociální oblasti vyvolává některé specifické změny.

V oblasti fyzické náročnosti práce sice klesá namáhavost (i když ne proporcionálně ke stupni technického pokroku), avšak zvětšuje se nervově psychická a smyslová zátěž práce a roste riziko pracovních úrazů.

Na úseku technicko-organizačních aspektů práce a náplně práce se projevuje zejména tendence k růstu podílu pracovišť výrobních a jiných služeb a pomocných činností, tendence k užšímu propojení výrobních a obslužných jednotek. Prohlubuje se dělba práce, snižuje se tím však dříve pro zemědělství typická rozmanitost a zajímavost práce.

Komplex různých vzájemně propojených faktorů pracovního prostředí a ostatních podmínek práce v zemědělství se významně promítá v potřebách a hodnotách zemědělských pracovníků. Tím je tento komplex úzce propojen s vývojem počtu pracovních sil v zemědělství, s jejich stabilizací a sociálním rozvojem.

V intenzitě i směru postojů k zavádění vědeckotechnického rozvoje a jeho důsledků se projevuje značná individuální i skupinová variabilita, přičemž je výrazně odlišný přístup vedoucích a řadových pracovníků. Vedoucí pracovníci hodnotí důsledky především z pozic podniku, z pozic odpovědnosti za splnění plánovaných úkolů. Hodnocení sociálních důsledků tu velmi často ustupuje do pozadí. Naopak řadoví pracovníci hodnotí zavádění vědeckotechnického rozvoje a jeho důsledky zejména ze svého osobního hlediska či změn nastalých nebo očekávaných pro svoji osobu.

Přípravě změn by měla být věnována v zemědělských podnicích plná pozornost. To souvisí nejen s celkovou problematikou sledování a analyzování důsledků inovačních změn, důsledků vědeckotechnického rozvoje, ale též s celou sférou formování pozitivních postojů ke změnám. Je zcela nesporné, že správná aplikace vědeckotechnického rozvoje, jeho řádné a urychlené zavádění je v současné etapě spolu s postojem k vykonávané práci a s utužením pracovní morálky určujícím činitelem intenzifikace všech odvětví národního hospodářství a je hlavním zdrojem růstu společenské efektivity a produktivity práce.

Druhým referujícím byl MUDr. Karel Blažek, rovněž z VÚEZVŽ v Praze, který hovořil k problému *Hodnocení úrovně pracovního prostředí a dalších podmínek práce při tvorbě programů a plánů KPSR*.

Zdůraznil, že vědeckotechnický rozvoj má řadu přímých důsledků nejen v oblasti vědy, techniky, technologie a řízení, ale též v oblasti sociální. Sociální důsledky VTR se projevují především jako vliv na pracovní prostředí, na charakter a namáhavost práce a na další pracovní podmínky. Naopak poznatků VTR je možno přímo využít při aktivním vytváření, ochraně a dalším zkvalitňování pracovního prostředí. Základní přístupy k vytváření optimálního pracovního prostředí jsou při projekci, výstavbě a rekonstrukci závodů a objektů zemědělství a potravinářského průmyslu. Nejvhodnějším způsobem pro ochranu a další zlepšování pracovního prostředí jsou dobře a za širokého využití iniciativy pracovníků připravené a plněné programy a plány KPSR.

V obou případech je nezbytné získávání spolehlivých výchozích informací o stavu pracovního prostředí a dalších podmínkách práce ve výrobních objektech a na pracovištích. Tyto informace poskytují důležité podkladové a argumentační

materiály pro centrální sféru (resorty) pro řízení sociální politiky a investiční činnosti; podnikové sféře dávají výchozí údaje nezbytné pro solidní zpracování programů a plánů KPSR a projektantům a konstruktérům pomáhají k dosažení vysoké úrovně bezpečnosti práce a ochrany zdraví při projekční a konstrukční činnosti, výstavbě objektů a výrobě strojního zařízení.

V dalším jsou probrány stručně metodické přístupy a pomůcky, které byly zčásti vypracovány nebo vyzkoušeny ve VÚEZVŽ v rámci řešených výzkumných úkolů. Postupy jsou založeny jednak na průzkumu a kvalifikovaném odhadu (tabulkové přehledy faktorů ztěžujících práci v zemědělství a v potravinářském průmyslu, osnova pro posuzování úrovně pracovního prostředí), jednak na objektivním měření měřitelných parametrů (měření faktorů pracovního prostředí jako jsou např. mikroklimatické teplotně vlhkostní podmínky, hluk, vibrace, osvětlení, prašnost, koncentrace chemických škodlivin v ovzduší; měření fyziologických ukazatelů, jako je např. výdej energie při práci nebo změny tepové frekvence v průběhu směny, a konečně posuzování neuropsychické zátěže), dále na zjišťování a matematickém zpracování subjektivních názorů a postojů vybraných skupin respondentů, získaných dotazníkovým šetřením, anketami nebo řízenými rozhovory. Jako nejvhodnější se jeví použití několika z uvedených metod zároveň a konfrontace, vzájemné porovnání získaných výsledků, kdy správné uplatnění kombinace jednotlivých metod může podstatně zvýšit vypovídací schopnost a celkovou hodnotu informací.

Ing. Alois Slepíčka, DrSc., se ve svém referátu zaměřil na některé *sociálně ekonomické a územní souvislosti vědeckotechnického pokroku v zemědělství*. Rozvinul především tři základní myšlenky:

1. Dosavadní vědeckotechnický pokrok v zemědělství měl pronikavé sociálně ekonomické a územní důsledky. Patří k nim zejména:

— Změna sociálně třídní struktury obyvatelstva venkovských sídel. Ve všech velikostních typech venkovských sídel (s výjimkou sídel do 100 obyvatel) převažuje v aktivním obyvatelstvu nezemědělské obyvatelstvo. Nezemědělské obyvatelstvo dominuje také na celém počtu populace venkovských sídel.

— Koncentrace a specializace zemědělské výroby, mechanizace pracovních procesů a zavádění průmyslových forem organizace práce měly rozhodující podíl na územní diferenciaci bydliště aktivního zemědělského obyvatelstva: vedoucí hospodářští pracovníci a technici bydlí převážně ve střediskových sídlech a ve městech; střediskovým sídlům dávají přednost také řemeslníci a kvalifikovaní dělníci, naproti tomu převážná část pracovníků rostlinné a živočišné výroby bydlí v nestřediskových sídlech.

— Pokles potřeby pracovních sil v zemědělství a změna rozmístění obyvatelstva byly doprovázeny změnami celkového rozvoje, funkčního využití urbanistické struktury a skladby i kvalitativními úrovněmi stavebního fondu jednotlivých typů sídel.

— Rozdílná úroveň zprůmyslnění jednotlivých odvětví a činností a další faktory (ekonomické, sociální aj.) vedly k tomu, že zemědělství si zachovává i nadále dvě formy: velkovýrobní, která má rozhodující podíl na hrubé i tržní zemědělské produkci, a malovýrobní (především ve formě zahrádkářství a chovu drobných hospodářských zvířat), která má a dlouhodobě si zachovává značný podíl na (samo)zabovávání obyvatelstva a na produkci některých (zejména pracovní a investičně náročných) odvětví, jako je např. produkce ovoce, zeleniny, vajec z pastevních chovů, chov včel, králíků, holubů, kozešinových zvířat aj. Také v tomto ohledu je již nyní patrná diferenciacie jednotlivých typů sídel. Je zajímavé, že doplňkové formy zemědělské výroby jsou velmi rozšířeny i v hospodářsky vyspělých kapitalistických zemích.

2. V souvislosti se změnou sociálně ekonomické struktury venkovské populace i se změnou struktury a územního rozložení aktivního zemědělského obyvatelstva se dostává na pořad dne přehodnocení obsahu a forem práce sociologie. Na jedné straně je zřejmé, že již nelze od sebe striktně oddělovat výzkum sociálních procesů ve městě a na venkově, na druhé straně v podmínkách ČSSR (i ostatních socialistických zemí) žije většina zemědělských pracovníků ve smíšených rodinách a dost dobře nelze zkoumat např. životní způsob zemědělských pracovníků izolovaně od celkového rozvoje venkovských sídel.

3. V mnoha evropských zemích dochází k „oživení“ až „renesanci“ sociologie venkova. Platí to nejen o socialistických zemích (zejména SSSR, NDR, PLR a MLR), ale také o vyspělých kapitalistických zemích (Spojené království, NSR, Francie aj.). Současně se vedou diskuse o předmětu a metodách práce sociologů venkova. Nejčastěji diskutovanou otázkou je vztah mezi sociologií zemědělství a sociologií ven-

kova. Teoretickým a metodologickým otázkám sociologie zemědělství a venkova by měla být věnována větší pozornost také v ČSSR.

Uplatněním programů a plánů KPSR při cílevědomé realizaci poznatků vědy a techniky se ve svém vystoupení zabývala ing. Eva Němcová z VÚEZVŽ v Praze. Úvodem shrnula výsledky, které byly v posledních deseti letech na tomto úseku dosaženy. Upozornila především na to, že dnes vidíme situaci značně složitěji. Změnily se podmínky, ve kterých se sociální řízení uskutečňuje, a mění se požadavky, které se na ně kladou a zejména budou klást. Pozornost je nutno věnovat zejména následujícím oblastem:

1. Ekonomická situace naší společnosti vyžaduje v současné době maximální racionálnost a efektivnost v hospodaření podniků. V zemědělství k tomu přistupují opatření k rozvoji soustavy plánovitého řízení ZPoK na 8. pětiletku, která v podstatě znamenají zvýšení tlaku na využívání všech rezerv podniků s cílem zabezpečit jejich lepší hospodaření. V takových podmínkách musí mít plánovité řízení sociálního rozvoje takové výsledky, které svou závažností budou natolik průkazné, že nedovolí snižování významu této oblasti a s tím spojeného omezování prostředků na uskutečňování plánovaných cílů a úkolů.

2. Tento vývoj směrem k maximální účinnosti realizovaných opatření vede k nutnosti přehodnocení způsobu a náplně plánovitého řízení sociálních procesů v podnicích. Stále naléhavěji se ukazuje nezbytnost zaměřovat toto řízení šířeji, směrem z podniků ven, a zároveň prohlubovat územní pojetí sociálního řízení. Úkolem vědeckovýzkumné fronty, řídicí hospodářské sféry a orgánů zajišťujících územní a oblastní plánovací a řídicí činnost je připravit metodická východiska pro tyto postupy, které by zajišťovaly propojení a skloubení horizontálního řízení po linii jednotlivých odvětví, po linii územní, oblastní a průřezových orgánů a institucí.

3. Stejně tak bude nezbytně třeba vypracovat modely vertikály odvětvového řízení na jednotlivých stupních řízení, včetně nástrojů dlouhodobých plánovacích činností, tj. prognóz, programů a plánů. Odvětvová prognóza na úrovni KZS a OZS by měla brát v úvahu všechny vlivy, které se ve spravovaném území projevují.

4. Má-li mít v zemědělských organizacích sociální plánování nějaký smysl, nelze ho dělat izolovaně od ostatních činností těchto organizací. Plánování a řízení sociálního rozvoje nelze uskutečňovat bez současného plánování a řízení technicko-technologického a ekonomického rozvoje.

Další zdokonalování plánovitého řízení sociálního rozvoje by mělo jít cestou využití počítačové techniky zpracování informací pro uskutečňování analytických a syntetických prací, které by dávaly poznatky o současném stavu sociální reality i o projevujících se trendech a umožnily postavit řízení sociálních procesů na vědecký základ.

V diskusi, která po přednesených referátech následovala, byly zmíněné okruhy problémů podrobněji probrány a doplněny poznatky z ostatních vědeckých pracovišť. Byly zde vzájemně konfrontovány používané výzkumné postupy, dosažené výsledky i vědecké záměry pro příští období. Seminář přispěl nejen k informovanosti o sociologických problémech vědeckotechnického rozvoje v zemědělství, ale upevnil a potvrdil i další možnosti spolupráce mezi jednotlivými vědeckými pracovišti.

Ing. Věra Majerová, CSc., VÚEZVŽ Praha